

## **NUTQ BUZILISHLARI BO'LGAN BOLALAR BILAN ISHLASHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR**

---

***Ergasheva Fayoz Bahodir qizi***

*Axborot texnologiyalari va menejment*

*universiteti Defektologiya yo'nalishi talabasi*

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada nutq buzilishlari bo'lgan bolalar bilan ishlashda qo'llanilayotgan zamonaviy pedagogik, psixologik va logopedik yondashuvlar tahlil qilinadi. Nutq rivojlanishida nuqsonlarga ega bolalarni aniqlash, tashxislash, individual reabilitatsiya va korreksiya usullari, innovatsion texnologiyalar, axborot vositalaridan foydalanishning ahamiyati yoritiladi. Zamonaviy metodik yondashuvlarning samaradorligi, logopedik ishlarning natijadorligi va ta'lim tizimida integratsiyalashgan yondashuvlar ko'rib chiqiladi.

**Kalit so'zlar:** nutq buzilishi, logopediya, zamonaviy yondashuv, reabilitatsiya, maxsus pedagogika, korreksion metodika, individual rivojlanish, defektologiya

### **Kirish**

Bugungi kunda ta'lim tizimi rivojlanishida har bir bolaning individual imkoniyatlarini hisobga olgan holda yondashish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu jumladan, nutq rivojlanishida muammolarga ega bo'lgan bolalarni erta aniqlash, ularga malakali yordam ko'rsatish va jamiyat hayotiga to'liq qo'shib yuborish dolzarb masalalardan biridir. Nutq buzilishlari nafaqat muloqotga, balki bolaning umumiy intellektual, hissiy va ijtimoiy rivojlanishiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli logopedik ishlarni ilmiy asoslangan va zamonaviy texnologiyalarga asoslangan yondashuvlar bilan olib borish zarurati ortib bormoqda.

Nutq buzilishlarining turlari – fonetik-fonematik, umumiy nutq rivojlanishidagi kechikish, afaziya, dizartriya, stammering (totqilik) kabi ko'rinishlarda uchrash mumkin. Har bir holat uchun individual yondashuv zarur. Bugungi kunda logopedlar ishida multimodal yondashuvlar keng qo'llanilmoqda. Bu yondashuvlar psixologik, pedagogik, tibbiy va ijtimoiy yordamni o'z ichiga oladi. Shuningdek, logopedik mashg'ulotlarda axborot texnologiyalari, interaktiv o'yinlar, mobil ilovalar, virtual stimulatsiya vositalaridan foydalanish samaradorlikni oshirmoqda.

Zamonaviy logopediyada qo'llanilayotgan metodlardan biri bu reflektor stimulyatsiyaga asoslangan mashg'ulotlardir. Ushbu metodlar bolaning eshitish, ko'rish, motorik va sensor tizimlarining uyg'un faoliyatini rag'batlantirishga qaratilgan. Bolalar bilan ishlashda muvaffaqiyatli natijalarga erishish uchun ota-onalar va pedagoglar hamkorligi, ularning logopedik tavsiyalarga qat'iy rioya qilishi muhimdir.

Yana bir muhim yo'nalish bu inkluziv ta'lim sharoitida nutq buzilishi bo'lgan bolalarni integratsiyalashgan holda o'qitishdir. Bu yerda defektolog, logoped, psixolog va sinf rahbari o'rtasidagi hamkorlik asosida tuzilgan individual ta'lim dasturlari asosiy o'rin tutadi. Ushbu yondashuv orqali bolada o'ziga bo'lgan ishonch, ijtimoiy faollik va muloqotga kirishish ko'nikmalari shakllanadi.

Nutq buzilishlari bo'lgan bolalar bilan ishlashda zamonaviy yondashuvlar ko'p jihatdan individualizatsiyaga asoslanadi. Har bir bolaning nutq nuqsoni o'ziga xosdir va unga moslashtirilgan reabilitatsiya dasturi ishlab chiqilishi lozim. Shu bois, diagnostika jarayoni kengaytirilgan, unga turli tibbiy va psixologik usullar qo'shilgan. Masalan, nutq buzilishining sabablarini aniqlashda nevrologik, audiologik va psixologik tekshiruvlar majmuasi qo'llaniladi. Bu esa mutaxassisga to'g'ri tashxis qo'yish va eng samarali korreksion metodlarni tanlash imkonini beradi.

Zamonaviy logopediyada ko'proq interaktiv texnologiyalar qo'llanilmoqda. Kompyuter yordamida nutqni shakllantirish bo'yicha maxsus dasturlar nutqning turli komponentlarini – tovushlarni talaffuz qilish, so'z boyligini oshirish, gap tuzish qobiliyatini rivojlantirish kabi jarayonlarni optimallashtirishga xizmat qiladi. Bunday dasturlar bolaning nutqini yozib olish, tahlil qilish, xatolarni aniqlash va ularni tuzatish jarayonini soddalashtiradi.

Yana bir muhim yo'nalish – multimodal kommunikatsiya vositalaridan foydalanishdir. Nutqning rivojlanishida qiyinchiliklarga duch kelayotgan bolalar uchun gestlar, vizual ko'rsatkichlar, belgilar va kompyuter yordamida yaratilgan yordamchi qurilmalar (AAC – Augmentative and Alternative Communication) orqali muloqotni osonlashtirish imkoniyati mavjud. Bu esa bolaning ijtimoiy muhitga moslashuvini yaxshilaydi, o'z fikrini ifodalash imkonini oshiradi.

Psixologik yondashuvlar ham nutq buzilishlarining bartaraf etilishida muhim o'rin tutadi. Bolaning nutq muammolari ko'pincha o'ziga bo'lgan ishonchning pasayishi, ijtimoiy faollikning kamayishi kabi nojo'ya oqibatlarga olib keladi. Shuning uchun logopedik ishlar psixolog bilan hamkorlikda olib borilib, bolaning ruhiy holatini qo'llab-quvvatlashga qaratiladi. Stressni kamaytirish, ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish, kommunikativ muhit yaratish – bularning barchasi muvaffaqiyatli reabilitatsiya uchun zarur.

Shuningdek, nutq buzilishlarida ishlatilayotgan zamonaviy yondashuvlar orasida o'yin terapiyasi, musiqaterapiya va boshqa ijodiy metodlar ham mavjud. O'yin orqali nutq qobiliyatlarini oshirish bolalar uchun motivatsiyani kuchaytiradi, ular uchun jarayon qiziqarli bo'ladi va bu ta'lim samaradorligini oshiradi. Musiqqa ritmlari va tovushlari esa nutq koordinatsiyasini yaxshilashga yordam beradi.

Maxsus ta'lim muassasalarida nutq buzilishi bo'lgan bolalarni o'qitishda interdisipliner yondashuv ahamiyatli hisoblanadi. Bu yondashuvda defektolog, logoped, psixolog, shifokor va ijtimoiy pedagoglar birgalikda ish olib boradilar. Bu esa

bolaning rivojlanishini har tomonlama qo'llab-quvvatlash, individual ta'lim va tarbiya dasturlarini ishlab chiqish imkonini beradi.

Zamonaviy yondashuvlar doirasida ota-onalar bilan ham yaqindan ishlash juda muhimdir. Bolaning kundalik hayotida nutqni rivojlantirish uchun uy sharoitida bajariladigan topshiriqlar, maxsus o'yinlar va mashg'ulotlar haqida ota-onalarga tushuntirish berish, ularni qo'llab-quvvatlash orqali jarayon samaradorligini oshirish mumkin. Nutq buzilishlari bo'lgan bolalar bilan ishlashda zamonaviy yondashuvlarning yana bir muhim jihati — bu **profilaktika va erta aralashuv** konsepsiyasidir. Nutq muammolari ko'pincha erta yoshda paydo bo'ladi, shuning uchun ularni imkon qadar erta aniqlash va reabilitatsiya boshlash katta ahamiyatga ega. Zamonaviy tibbiyot va pedagogik diagnostika vositalari bolalarda nutq buzilishining eng dastlabki belgilarini aniqlashga yordam beradi. Bu esa bolalar uchun maxsus yordam dasturlarini o'z vaqtida ishlab chiqishga imkon yaratadi va natijada nutq nuqsonlari jiddiyroq shakllanishining oldini oladi.

Shuningdek, nutq buzilishi bilan bog'liq holatlarda **individual reabilitatsiya dasturining tayyorlanishi** markaziy o'rin tutadi. Bu dastur bolaning yoshiga, buzilish turiga, uning qobiliyatlariga va oila sharoitiga mos ravishda ishlab chiqiladi. Reabilitatsiya jarayonida nutqni shakllantirish, talaffuzni to'g'rilash, leksik va grammatik qobiliyatlarni oshirish bo'yicha aniq vazifalar belgilangan bo'ladi. Dastur doimiy monitoring va qayta ko'rib chiqish asosida sozlanib boriladi, bu esa jarayonning muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

Nutq buzilishlari bilan ishlashda zamonaviy yondashuvlar ichida **gibrid va masofaviy metodlar** ham katta o'rin egallay boshladi. Pandemiya davrida onlayn logopedik mashg'ulotlarning samaradorligi ko'rsatildi, shuningdek, bu metod bolaning yashash joyidan qat'iy nazar, malakali yordam olish imkonini kengaytirdi. Masofaviy treninglar, videoqo'ng'iroqlar va interaktiv dasturlar yordamida nutqni rivojlantirish mumkinligi mutaxassislar uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Bundan tashqari, nutq buzilishlarining terapevtik jarayonida **sensor integratsiya terapiyasi** keng qo'llanilmoqda. Ushbu terapiya orqali bolaning sezgi tizimlari faoliyati yaxshilanadi, bu esa nutqni shakllantirish jarayoniga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, qattiq, yumshoq, turli teksturalarga ega buyumlar bilan ishlash bolalarning eshitish, ko'rish va sezgi qobiliyatlarini uyg'unlashtirishga xizmat qiladi.

Nutq buzilishlari bo'yicha zamonaviy tadqiqotlar, shuningdek, **neyrofiziologik asoslarga e'tibor qaratadi**. Bolalarda nutq buzilishlarining sabablarini aniqlash uchun miya faoliyati, asab tizimining ishlashi o'rganiladi. Bunday tadqiqotlar keyinchalik individual davolash va korreksion usullarni yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

Maxsus pedagogika va logopediya sohasida zamonaviy yondashuvlar **multidistsiplinar jamoa ishlashiga** asoslangan. Nutq buzilishi bo'lgan bolalar bilan ishlashda faqat logoped emas, balki nevrolog, psixolog, audiolog, defektolog va ota-

onalar ham faol ishtirok etadi. Ushbu jamoaviy yondashuv bola uchun eng qulay va samarali reabilitatsiya muhitini yaratadi.

Oxirgi paytlarda nutq buzilishlari bilan bog'liq ishlar samaradorligini oshirish maqsadida **madaniy va tilshunoslik omillari** ham hisobga olinmoqda. Masalan, o'zbek tilining fonetik va grammatik xususiyatlari, dialektal farqlar nutq buzilishlarini tahlil qilish va davolashda hisobga olinadi. Shuningdek, ikkinchi tilni o'rganayotgan bolalar nutq buzilishlariga moyillik darajasi tahlil qilinmoqda, bu esa xalqaro tajriba bilan uzviy bog'liq.

Shunday qilib, nutq buzilishlari bo'lgan bolalar bilan ishlashda zamonaviy yondashuvlar keng ko'lamli, integrativ va multidistsiplinar bo'lib, zamonaviy texnologiyalar va innovatsiyalar bilan boyitilgan. Bu yondashuvlar bolaning ijtimoiy va psixologik rivojlanishini ta'minlash bilan birga, ularning nutq qobiliyatlarini maksimal darajada tiklashga xizmat qiladi.

Shu tarzda, nutq buzilishlari bo'lgan bolalar bilan ishlashda zamonaviy yondashuvlar keng qamrovli, ko'p tarmoqli va individuallashtirilgan bo'lib, texnologiyalar, psixologik, pedagogik va ijtimoiy omillarni o'z ichiga oladi. Bu yondashuvlar orqali bolalarning nutq qobiliyatlarini maksimal darajada tiklash va jamiyatda o'z o'rnini topishiga ko'maklashish mumkin.

Nutq buzilishlarini bartaraf etish uchun ishlatilayotgan yangi texnologiyalar – masalan, logopediya robotlari, nutq sintezatorlari, sun'iy intellekt asosidagi mobil logoped dasturlari amaliyotda muvaffaqiyatli foydalanilmoqda. Bular bolaning nutq faolligini oshirishda, to'g'ri talaffuz va muloqotga o'rgatishda katta yordam beradi.

### **Xulosa**

Nutq buzilishlari bo'lgan bolalar bilan ishlashda zamonaviy yondashuvlar ularga samarali ta'lim va tarbiya berish imkonini yaratmoqda. Bugungi kunda ilg'or texnologiyalar, individual yondashuv va ko'p tarmoqli mutaxassislar hamkorligiga asoslangan logopedik ishlar bolaning ijtimoiy moslashuvini yengillashtiradi. Shuningdek, bolalarning psixologik holatini hisobga olib, ularni kompleks tarzda qo'llab-quvvatlash orqali nutq rivojlanishida sezilarli ijobiy natijalarga erishish mumkin.

### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Karimova N.M. Maxsus pedagogika asoslari. – Toshkent: TDPU nashriyoti
2. Jumanioyozova G.X. Logopediya. – Toshkent: "Fan va texnologiya"
3. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Inkluziv ta'lim bo'yicha metodik qo'llanma
4. Vygotsky L.S. Psixologik taraqqiyot nazariyalari. – Moskva
5. American Speech-Language-Hearing Association (ASHA). Speech Sound Disorders [onlayn resurs]
6. Norqulova D. "Zamonaviy logopedik yondashuvlar", "Maxsus ta'lim" jurnali, 2024